

नं-७ अ.सं-७९

६९८ प्रा/२७

विश्वपराधप्रायश्चित्तं

प्रायश्चित्त

1

॥विध्यपराधवारं न॥

॥ श्रीगणेशानमः ॥

॥ अथ बौधायनमवर्जव्यकानिचिदैष्टि
कानिप्रायश्चित्तान्यत्रिधीयन्ते ॥ अन्वाधानानंतरं दक्षिणाग्निनाशोऽशु
चिर्त्वा गाह्यत्यादक्षिणाग्निं प्रणीय ॥ पूर्वोच्चरितव ॥ तथैव अन्वा
हितदक्षिणाग्निनाशमिति प्रायश्चित्तं करिष्ये ॥ ॥ इति संकल्प्य ॥
आज्यं संस्कृत्य सुकृत्तं च निष्ठुप्य संमृज्य चतुर्गृहीतं गृहीत्वा ॥ आह
वनीयेकांश्चित्समिधमाधाय जुहोति ॥ मनोज्यातिर्जुषतामाज्यं वि
ष्टिनं यज्ञं समिमंदधातु ॥ यादृष्टावषसो निम्नचश्चताः संदधा
मिह विषाद्यते न स्वाहा ॥ मनसं ज्योतिष इदं ॥ सांगता सिध्यर्थं स
र्वप्रायश्चित्तं जुहुयात् ॥ विष्णुस्मरणं च ॥ दक्षिणाग्नेः पश्चाद्द्वर्जना

१

2A

नुरुपविश्यं मध्यं यजं त्वित्यादि निस्त्रिनिर्मत्रैः स्त्रीणि काष्ठा न्यमा
धाय व्याहृति निरुपस्थानं कुर्यात् एवमन्वाहिता हवनीयनाशोपि
प्रणयनादिविष्णुस्मरणं तं दक्षिणाग्निवत्कृत्वा ॥ आहवनीयस्य वाय
व्यदेशातिष्ठन् ॥ धाता धातृणा - दिति सृजिर्कृग्निस्त्रीणि काष्ठा
न्यन्याधाय ॥ पूर्वोच्चरितं ॥ अन्वाहित आहवनीयनाशनिमि
त्रं प्रायश्चित्तं करिष्ये ॥ इति संकल्पविशेषः ॥ उत्तरयोर्युगयनाशो
आहवनीयप्रणीय पूर्वमाहवनीयनाशनिमित्तं प्रायश्चित्तं सर्वव
त्कृत्वा यश्चादक्षिणाग्निनाशनिमित्तं कुर्यात् ॥ दक्षिणाग्रे राहवनी
यस्य सापेक्षत्वात् पूर्वंच तदसिद्धिः ॥ अन्वाहिताहवनीयसिद्धे अ

न्वाहितगार्हपत्यनाशोदक्षिणेनविहारं सर्वमाहवनीयंगार्हपत्या
 यतनेनिधाय॥ततःआहवनीयंपुनःप्रणीय॥पूर्ववन्नस्वतीप्रा
 यश्चित्तंकृत्वागार्हपत्यस्ययश्चादुपविश्य॥ममाग्नेवर्च इतितिसृ
 त्तिर्ऋग्निस्त्रीणिकाष्ठान्यन्वाधायत्याहृतिनिरुपस्थाय॥आह
 वनीयेसमिदाधानोपस्थानपरिसमूहनानिकुर्यात्॥पूर्वोच्चा
 रित०॥अन्वाहितगार्हपत्यानाशनिमित्तंकंश्चिप्रायश्चित्तंकरिष्ये
 इतिसंकल्प्य॥॥एवंगार्हपत्यदक्षिणाग्न्यानाशोपूर्ववदाहवनी
 यंगार्हपत्यायतनेजानीय॥आहवनीयंप्रणीयपूर्ववदगार्हपत्य
 नाशप्रायश्चित्तंकुर्यात्॥दक्षिणाग्नेर्गार्हपत्यसापेक्षत्वात्॥पूर्वचै

तरसिद्धेः॥ ततः प्रत्येकं समिदाधानोपस्थानपरिसमूहनानिकु
र्यात्॥ गार्हपत्याहवनीययोर्नाश्रोतुजयनिष्ठत्रस्मानारणीसंस्पृश्य
अयं ते यो निरुत्तवियोयतो जातो अरोचथाः॥ तं जानन्नग्रज्जरोहा
थानो वर्धयारयिं॥ इति मंत्रेण संस्पृश्य॥ इतः प्रथमं जज्ञे जग्निः स्वा
द्योनेरधिजातवेदाः॥ स गार्हपत्यानुष्टुभाच देव्या
हव्यं वहतु प्रजानन्॥ इति मंत्रेण मधित्वा गार्हपत्यमाधाय ततश्चा
हवनीयं प्रणीय॥ उजयनाश्राप्रायाश्चित्तं तत्रेण कुर्यात्॥ न क्रमेण उ
जय रुजय सापेक्षत्वेन क्रमानुपपत्तेः॥ तत उजयत्र समिदाधान
उपस्थानपरिसमूहनानिकुर्यात्॥ एवं सर्वनाश्रो आयतनत्रयनिष्ठ

जस्मनारणीहूर्वोक्तमंत्रेण संस्पृश्य हूर्वोक्तमंत्रेण मथित्वा गार्हपत्ये
ग्निं निधाय दक्षिणाग्निमाहवनीयं च विहृत्य हूर्ववज्रार्हपत्याहवनीय
प्रायाश्चित्तं तंत्रेण कृत्वा ॥ यश्चादक्षिणाग्निं विहृत्य दक्षिणाग्निना प्रा
याश्चित्तं कुर्यात् ॥ दक्षिणाग्रे रुजयसापे कृत्वात् ॥ सर्वत्रान्वाधानोप
स्थाने कुर्यात् ॥ अन्वाहितानां त्रयाणां नात्राजस्मस्य राजावे सति
सूर्योदयास्तमयोच्चेन्न वस्तदाग्निविच्छिन्ने ॥ अन्वाधानानंतरं पत्नीरु
नुमती चेत्तां विहायेष्टीः ॥ योग्यमंतर्वेदे निधाय पत्नीमंत्रान् ॥ यज
मानोजपेत् ॥ एतद्वितीयप्रयोगः ॥ विहृतिषु द्वितीयप्रयोगोपक्रमो
न जवति ॥ उपक्रमोत्तराकाले रुनुमती चेत्सर्वत्र तां विहायेष्टिः

प्रथमप्रयोगाय जन्वारं जणीयायां तत्कर्म समापयेत् ॥ यथाहुः
इष्टं न्वारं जणीयां तथा शुके वै कृतीषु च ॥ व्रताद्धर्मं तु दृष्ट्वा कुर्या
त्कार्यं न लोपयेत् ॥ अन्वाधानोद्धीमध्ये यदा चंद्रग्रहो जवति तदा ज्य
जागानंतरं चंद्रग्रहणनिमित्तं प्रायश्चित्तं करिष्येति संकल्प्य ॥ आ
ज्यस्थाल्याद्यैस्त्रिवाङ्गुलीजुहुयात् ॥ नवोनवो जवति जायमानो ह्यो
केतुर्गुरुषां सामेत्यग्रे ॥ जागं देवेभ्यो विदधात्यायन्य चंद्रमास्तिरति
दीर्घमायुः स्वाहा ॥ चंद्रमस इदं ॥ यमादित्याज ६ शुजाप्याययं
तियमहितमहितयः पिबंति ॥ तेन नो राजावरुणो बृहस्पतिराप्या
ययं तु च वनस्य गोपाः स्वाहा ॥ चंद्रमस इदं ॥ सागतासिध्यर्थं सर्वं

प्रायश्चित्तं जुहुयात् ॥ सूर्यग्रहे तु आज्यानां गते सूर्यग्रहणनिमित्तम् ।
प्रायश्चित्तं करिष्ये इति संकल्प्य ॥ आज्यस्थाल्यास्ति स्त्रः स्नुवाहुती
जुहुयात् ॥ उदयं तमसस्परिपश्यं तो ज्योतिरुत्तरं ॥ देवं देवत्रास्तु
र्यमग ॥ न ज्योतिरुत्तम ॥ स्वाहा ॥ सूर्यायेदं ॥ उदुत्यं जातवेदं ॥ सूर्य
६ स्वाहा ॥ सूर्यायेदं ॥ चित्रं देवानां ॥ तस्युषश्च स्वाहा ॥ सूर्यायेदं ॥
अथ प्रणीतास्कं न प्रायश्चित्तं ॥ अथ स्कंदने ॥ आयो हि षेति वृत्तेनापू
र्य ॥ आज्यनागानं तरं प्रणीतास्कं न निमित्तप्रायश्चित्तं करिष्ये इ
ति संकल्प्य ॥ आज्यस्थाल्याज्यमादाय जुहुयात् ॥ न तं मजाप
स्तदुत्तायते पुनस्वादिष्टाधीति रुचथायत्रास्यते ॥ अथ ६ समुद्र

उतविश्वमेजः स्वाहा कृतस्य समुद्वेषु तर्जुर्वः स्वाहा ॥ रु
चुच्यइदं० सांगतासिध्यर्थं० प्रोक्तुणीस्कंदनेअप्पूरणादिस्क
वाङ्मुत्यंतप्रणीतासादनवत्कुर्यात्॥ अशेषस्कंदनेपुनरुत्प
त्तिः॥ पुनरुत्पत्तौचेत्वमग्नेअयासिप्रजापतेतत्त्वदेतान्यन्यइति
देस्कवाङ्मुतिहातव्येइतिगम्यते॥ अन्वाधानानंतरमबुद्धिपूर्वक
रेतःपाते॥ आज्यप्रागानंतरमबुद्धिपूर्वकरेतःपातनिमित्तप्रा
यश्चित्तंकरिष्ये॥ देस्कवाङ्मुतीजुज्यात्॥ इममेवरुण० चकेस्वा
हा॥ वरुणायेदं० तत्वायामि० षीस्वाहा॥ वरुणायेदं॥ वाग्यमेजो
ये॥ अतोदेवाअवंतुनइतिजपित्वाविष्णुस्मरणंच॥ मंत्रेणोपरि

स्थापितेशाखेध्मा बहिरधस्मात्पतितदा॥ ब्रह्मप्रतिष्ठा मनसो ब्र
ह्मवाचो ब्रह्मयज्ञो नाहविषामाज्यस्य॥ अनिरिक्तं कर्मणो यच्च
हीनं यज्ञः पर्वाणि प्रतिरत्नेति कल्पयत्स्वाहा कृताहुतिरेतु देवा
नस्वाहा॥ इति मंत्रेण पूर्ववत्स्थाप्या॥ अमुकस्याधः पतानि मि
त्रप्रायश्चित्तं करिष्ये॥ आज्यं संस्तुत्य शष्टमध्ये आज्यजागानं त
रेते नैव मंत्रेण स्क्रवाहुतं जुहुयात्॥ यज्ञाय ब्रह्मण इदं॥ विष्णु
स्मरणं च॥ शाखेध्मा बहिर्प्रतरवेदधरिस्तरणपवित्रविधिति पा
रिधि उपवेशादि प्रव्याणं दाहादीनां विण्मूत्रघ्नपहतो वा अर्धव
र्युस्तु जातीयमन्यदिधाय स्थानेनियोजयेत्॥ ततः आज्यजागानं

५

तरं अमुकस्य दाहादीना विनाशानिमित्तप्रायश्चित्तं करिष्ये ॥ धे
सुवः स्वः ॥ त्वमग्ने अयास्यया सन्ननसा हियैतः ॥ अया
सकृद्व्यमूहिषेयानो धेहि जेष नः स्वाहा ॥ अग्नये अयस इदं ॥ प्रजा
पते न त्वं प्रजापतय इदं ॥ अज्या वलोकानं तरं पवित्रनाशे एत
त्प्रायश्चित्तं तत्प्राकृमिंदादिगण्यते केचित् ॥ सचैवं ॥ यन्मज्जात्म
नो मिंदात्तूदग्निस्तत्पुनराहर्तविदो विचर्षणि स्वाहा ॥ जातवेद
स इदं ॥ पुनरग्निश्चक्षुरदात्पुनरिदो बृहस्पतिः ॥ पुनर्मज्जाश्चिनायु
वं चक्षुराधतमक्षोः स्वाहा ॥ अग्नी प्राहृहस्पत्याश्चि य इदं ॥ भूः स्वा
हा ॥ अग्नय इदं ॥ सुवः स्वाहा वायव इदं ॥ सुवः स्वाहा ॥ सूर्याय इदं ॥

भूर्भुवःसुवःस्वाहा॥प्रजापतयइदं०॥ॐ स्वाहाः॥ब्रह्मणइदं०॥इ
 मंमेवरुण०॥वरुणयेदं०॥तत्वायामि०॥वरुणयेदं०॥त्वंनोअग्ने
 ०॥अग्नीवरुणन्यामिदं०॥सत्वंनोअग्ने०॥अग्नीवरुणन्यामिदं०
 तंतुतन्वनू०॥अग्नयेतंतुमतइदं०॥उद्ध्वस्वाग्नेप्रतिजागृहेन
 मिष्टाघर्त्तंस०॥सृजेथामयं॥पुनः०॥एव०॥स्त्वापितरंयुवानमन्वा
 ता०॥सीत्वयितंतुमेत०॥स्वाहा॥अग्नयेतंतुमतइदं०॥त्रयस्त्रि०॥त्रा
 तंतवोयेवेतत्तिरेयइमं॥यज्ञ०॥स्वधयादर्दतेतेषांछिन्नंप्रत्येतद्
 धामिस्वाहा॥घर्मोदेवा०॥अप्यतुस्वाहा॥अग्नयेतंतुमतइदं०॥अन्वा
 ग्निरुषामर्गमरव्यदन्वहानिप्रथमोजातवेदाः॥अनुसूर्यस्य

पुरुत्राचरशमीननुद्यावीष्टिबीजाततानस्वाहा॥ अग्नयेजातवे
दस इदं०॥ मनोज्योतिर्जुषता० धृतेनस्वाहा॥ मनसेज्योतिष इदं०
भूरग्नयेचष्टिब्यैचमहतेचस्वाहा॥ अग्नयेष्टिब्यैमहत इदं०
भुवोवायवेचांतरिक्षायचमहतेचस्वाहा॥ वायवेंतरिक्षायमहा
त इदं०॥ सुवरादित्यायचादिवैचमहतेचस्वाहा॥ आदित्यायदिवे
महत इदं०॥ भूर्भुवःसुवश्चंद्रममचतुत्रेभ्यश्चदिग्भ्यश्चमहतच
स्वाहा॥ चंद्रमसेनक्षत्रेभ्योदिग्भ्यश्चमहत इदं०॥ सप्ततेजसोसमि
धःसप्तजिह्वाःसप्तर्षयःसप्तधामप्रियाणि॥ सप्तहोत्रःसप्तधात्वा
यजंतिसप्तयोनौराष्ट एस्वाधृतेनस्वाहा॥ अग्नयेसप्तवत इदं०

यच्चिदितरतिस्त्रोवारुण्यश्च होतव्या इति बौधायनः॥ सर्वत्रप
वित्रनाशो एतत्प्रायश्चित्तमुक्तं प्रायश्चित्तचंद्रिकायां॥ इध्म बर्हिषो
ः प्रयाजानुयाजांश्च न्यूनातिरेके जाज्यजागानंतरं समिष्टयजुषा
प्रायान्यूनातानिमित्तमधिकतानिमित्तं वा प्रायश्चित्तं करिष्ये॥ आ
ज्यस्थाल्यास्त्रवेणुहोति॥ यत्साकत्रामनसादीनदं मन्त्रसि
जग्रेष्टदोता॥ देवा रुनुशोयजातिस्वाहा॥ अग्नय इदं॥ सांग
तासिध्यर्थं विष्णुस्मरणं च॥ इध्म बर्हिषो न्यूनां संपाद्य अधिकं
त्याज्यं॥ संजावितसंस्काराः कार्याः॥ अन्वाधानानंतरं बुद्धिपूर्वक
रेतः पाते अत्याश्रयाते मधुमांसादिनहणे वा ब्रातपत्तिष्टिः॥ अ

शक्तौ आज्यजागानंतरं व्रतलोपनिमित्तं ब्रातयतेष्टी स्थाने पूर्ण
 कृतिं होष्यामीति संकल्प्य ॥ स्कचिचतुर्गृहीतं गृहीत्वा ॥ हवनीये उ
 होति ॥ अथ ये व्रतयतये स्वाहा ॥ अथ ये व्रतयतये इदं ॥ अथाग्नी
 मध्ये व्यवाय प्रायश्चित्तं ॥ तत्र बोधायनमते द्विपदानां चतुष्पदानां
 माजरिदीनां अग्नीनां मध्ये रुद्रिगाग्नेर्मध्ये वागमने अध्वर्युर्नि
 मित्तानंतरं आज्यं संस्कृत्य ऐहिकं आज्यं सिद्धौ आज्यजागानंतरं
 मुकस्यांतरागमननिमित्तं प्रायश्चित्तं करिष्ये ॥ मिंदादिगणं ॥ जुहो
 स कृद्गृहीतेन जुहुयात् ॥ स च पूर्वपवित्रनाशप्रायश्चित्तस्थले उक्तः
 कर्ममध्यादन्यत्र पुरुषादिनाव्यवाये मनस्वत्या चतुर्गृहीतहोमः

५ ऐतत्काल एव स्मरणे पुनः सम्यगुच्चार्य अथ एवमदेवताशब्दोच्चारः ५२

य एवमदेवतास्थाने अथ एवमदेवताशब्दोच्चारं निमित्तं प्रायश्चित्तं करिष्ये ॥ अध्वर्युराज्यजागानंतरं आज्यस्थाप्यास्क्रवेण जुहुयात् ॥ यद्वा देवाजतिपावयानिवाचानित्यर्थं तं देवहेडनं ॥ जरायो अस्मा ६ अग्निदुष्टुनायते न्यत्रास्मन्मरुतमनिधेत न स्वाहा ॥ देवेभ्यो मरुद्भ्यो इदं ॥ सांगता सिध्यर्थं ॥ विष्टुस्मरणं च ॥ सुक्त्रमेण निर्वापे ॥ ब्रह्मा पूर्ववत्क्रवाहुतीर्जुहुयात् ॥ यद्वा देवाजतियात् ॥ मरुद्भ्य इदं ॥ सुक्त्रमेण निर्वाप निमित्तं प्रायश्चित्तं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ नागिन्ये देवतायै निरूप्य प्रोक्तादिषु अनागिन्युद्देशेन हतकर्मणि उन्नमप्रयाजात् प्राक् स्मरणे आज्यजागानंतरं नागिनी देवतास्थाने

अजागिन्युद्देशेन प्रोक्तादिनिमित्तं प्रायश्चित्तं करिष्ये ॥ अध्वर्यु
राज्यस्थात्याज्यास्कवेण जुहुयात् ॥ यद्येदेवेति श्रुत्वा हुतिं हुत्वा
जागिन्यै देवतायै यागं कुर्यात् ॥ उत्तमं प्रयाजानंतरं स्मरणे सत्पुनः
श्रृयादानादिविस्मृतदेवतायै निरूप्य उत्तमयोर्यागः कर्त्तव्यः ॥ ५
त्युक्तं प्रायश्चित्तं चंद्रिकायां ॥ अजागिन्ये निरूप्य जागिन्यै स्मरणे नि
रुप्तममुषौ त्वेत्यजिहृश्य अनुषौ स्वाहेति ॥ सर्वमग्नौ जुहुयात् ॥ ततः
आज्यजागानंतरं मजागिन्युद्देशेन निर्वपि निमित्तं प्रायश्चित्तं च करि
ष्ये ॥ इति संकल्पः ॥ अध्वर्युराज्यस्थात्यात् ॥ यद्येदेवास्त्वं नो अग्ने स
त्वं नो अग्ने इति श्रुत्वा हुतीं जुहुयात् ॥ सांगता सिध्यर्थं सर्वप्रायश्चित्तं

करिष्ये॥ व्याहृतिभिर्दुत्वा विष्णुस्मरणं कृत्वा पुनर्जागिन्यैमिर्वच
त्॥ एतदासादनात्प्राक्॥ तदनंतरं स्मरणे विस्मृत्य देवतायै नि
स्तूप्यो जयोर्यागः॥ तत्र मिंदाडुतीर्जुङ्गयात्॥ यन्मन्त्रात्मनो॥ जा
तवेदस इदं॥ पुनरग्नि॥ अग्नीं प्राहृहस्यत्यश्विभ्य इदं॥ ततो व्या
हृति होमो विष्णुस्मरणं च॥ अथ हविषो स्कं न प्रायश्चित्तं हविषा
स्कं नमग्निमृशोत्॥ देवां जनमगन्त्य इस्तस्य माग्निश्चतुर्वर्धतं
भूतिर्धत्ते नमुंचतुयज्ञो यज्ञपतिमहसः॥ भूपतये स्वाहा भुवनप
तये स्वाहा भूतानां पतये स्वाहा॥ यज्ञस्य त्वा प्रमयो नमया निमया
प्रतिमषा इयं श्वस्कंदः॥ इति स्कं न हविरग्निमृश्या च शिष्टेन प्रचरेत्

७

शेषाज्जावेपुनर्निर्वापादिकुर्यात्॥ आज्यजागानंतरं हविषस्कं न प्रा
यश्चित्तं करिष्ये॥ भूर्भुवः सुवः स्वाहा॥ प्रजापतय इदं॥ विष्णुस्मरणं च
कुर्यात्॥ पाकात्पूर्वं हविषां के राद्यो हतौ प्रह्वालनेन प्रोक्षणं च शु
द्धिः॥ आज्यो यहतौ सर्वजले प्रास्य जैलेपुनः संस्कृत्य तेन प्रचरेत्॥ पुरोडा
शश्चपणमारज्य कपालो धास नययं तं कपालनाशो दृष्ट्वा शक्तौ आज्य
जागानंतरं कपालनाशनिमित्तं प्रायश्चित्तं करिष्ये॥ सुचीचतुर्गृहीतं
गृहीत्वाऽहवनीये जुहोति॥ अग्नये वैश्वानराय स्वाहा॥ अनये वैश्वान
राय इदं॥ पात्रासादनादि हविः श्रपणादवाक् कपालजेदने गायत्र्या
त्वाशताहरया संदधामीति संधाय॥ अर्धिनो धर्मो जीरदातुर्यत आ

मूळ प्रत पाहण्यासाठी संपर्क

इतिहासाचार्य वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे
राजवाडे पथ, गल्ली नं. १, धुळे-४२४००१ (महाराष्ट्र)
दूरध्वनी क्रमांक (०२५६२) २३३८४८
Email ID : rajwademandaldhule@gmail.com